

EUROPEIZACIJA KAO (NE) PRIJATELJICA: RAZVOJ LGBT POKRETA U HRVATSKOJ

Sara Ana Čemažar* i Tomislav
Mikulin**

Sadržaj

Cilj je rada proučiti na koji je način pristupanje Hrvatske Europskoj uniji utjecalo na LGBT pokret. Budući da zemlje Srednje i Istočne Europe, nakon raspada komunizma i tijekom procesa europeizacije, dijele slične karakteristike po pitanju razvoja LGBT pokreta, ovaj rad analizira dvije hipoteze oblikovane kroz studiju slučaja Poljske: (1) proces europskih integracija zemalja u postsocijalističkoj Europi unaprijeđuje formalni zakonski status LGBT osoba i podiže vidljivost LGBT aktivističkih mreža i (2) nakon pristupanja Europskoj uniji jačaju dotad potisnuti konzervativni pokreti protiv LGBT zajednice. Rad prati razvoj LGBT pokreta kroz tri vremenske faze. Prva faza obuhvaća period od osamostaljenja Hrvatske, pa sve do 2000. godine kad u Hrvatskoj počinje proces europeizacije. Druga faza obuhvaća period od početka procesa europeizacije do pristupanja Hrvatske Europskoj uniji, a treća se faza odnosi na period nakon ulaska zemlje u EU. Unutar svake faze proučavaju se sastavnice modela političkog procesa, struktura političkih prilika, aktivističke mreže i diskurzivno uokviravanje tema važnih za LGBT pokret. Analizom je utvrđeno da je tijekom procesa pristupanja Europskoj uniji u Hrvatskoj unaprijeđen pravni položaj homoseksualnih osoba te je pojačana njihova vidljivost u društvu. To se očituje u osnivanju civilnih udruga, organiziranju povorki ponosa, donošenju Zakona o istospolnim zajednicama i uvođenju antidiskriminacijskih normi u zakonodavstvo. Diskurzivnom analizom 328 članaka došlo se do rezultata da je u devedesetima na snazi razdoblje šutnje o homoseksualnosti. U periodu europeizacije i onom nakon pristupanja Hrvatske Europskoj uniji, diskurzivne se ideje kreću unutar triju okvira: društvene prihvaćenosti, europeizacije i pitanja drugog reda. Iako je period nakon ulaska Hrvatske u EU nedovoljno dug da bi se sa sigurnošću potvrdila druga hipoteza, referendum o ustavnoj definiciji braka i lobiranje protiv izglasavanja Zakona o životnom partnerstvu osoba istog spola dobri su pokazatelji da se konzervativni pokret protiv LGBT zajednice u Hrvatskoj konsolidirao.

Ključne riječi: europeizacija, Hrvatska, Europska unija, LGBT pokret, konzervativni pokret

.....
*Studentica četvrte godine preddiplomskog studija politologije na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Kontakt: scemazar@gmail.com

**Student četvrte godine preddiplomskog studija politologije na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Kontakt: tomislav.mikulin.94@gmail.com

Uvod

Europska unija kao krovna ekonomsko-politička zajednica starog kontinenta većini se europskih zemalja doima kao polje unutar kojeg će se kretati njihova budućnost¹. Rijetke su države, poput Švicarske ili Norveške, koje odbijaju biti dijelom EU. Za države Srednje i Istočne Europe, EU simbolizira ekonomsku stabilnost i visok stupanj građanskih sloboda – za čime su osobito vapile postkomunističke države nakon 1989, pada Sovjetskog bloka i kraha komunizma. Riječima Francisa Fukuyame, kapitalizam se početkom 1990-ih činio kao „jedina igra preostala u gradu“ (Fukuyama, 1994: 1-666) pa je velika većina država europskog Istoka već u ranim devedesetima započela pristupne pregovore sa EU.

Pristupni pregovori početak su dugotrajnog i kompleksnog procesa „koji se usredotočuje na ispunjavanje Kopenhaških kriterija, uključujući potpuno usvajanje i sposobnost implementacije rastućeg *acquisa*“ (Wunsch, 2015: 2). Dakle, ulazak u EU podrazumijeva adaptaciju postojećeg zakonodavstva krovnim europskim zakonima. Stoga, termin europeizacija u užem smislu označava „proces u kojem država usvaja zakone EU“ (Schimmelfennig i Sedelmeier, 2005: 7). Pritom je najznačajniji mehanizam uvjetovanost – pojam koji podrazumijeva uvjetovanje ulaska u Uniju prihvaćanjem europskih standarda i pravila. Pritom je vidljiva „asimetrija u korist zapadne Europe i nedostatak alternative za zemlje Srednje i Istočne Europe [koje] daju EU snažnu pregovaračku poziciju“ (Schwellnus, 2005: 52).

Zajednička pravna stečevina ili *acquis communautaire* podrazumijeva širok skup zakona koji zadire u gotovo sva područja domaće legislative. Tako je nediskriminacija unutar šireg pojma ljudskih prava uobičajena stavka *acquisa*, a ponekad je i zasebno naglašena u pregovorima sa državama-kandidatkinjama koje imaju značajan udio manjinske populacije (Schwellnus, 2005). Ipak, antidiskriminacija se može razmatrati odvojenom od posebnih manjinskih prava jer slijedi logiku generalnog načela ljudskih prava, dok su manjinska prava često usmjerena na određenu, ciljanu grupu (Schwellnus, 2005).

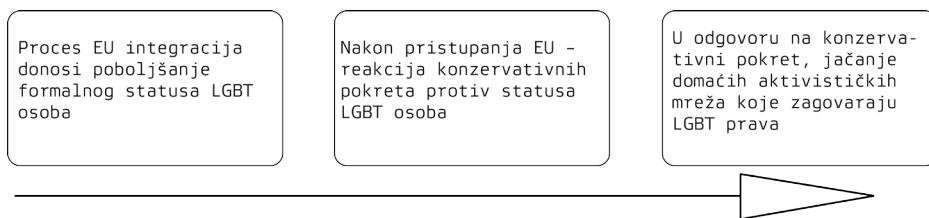
.....
Ponajprije se želimo zahvaliti našoj mentorici, doc. dr. sc. Danijeli Dolenc na brojnim stručnim savjetima, strpljenju, odvojenom vremenu i potpori tijekom pripreme ovog rada. Također, želimo se zahvaliti zaposlenicima Knjižnice Božidara Adžije koji su nam tjednima bili na usluzi i tražili po arhivi stare brojeve Večernjeg i Jutarnjeg lista, te kolegi Ivanu Vlašiću na podacima za pristup bazi podataka HINA-e.

Suzbijanje diskriminacije na temelju seksualne orijentacije najčešće stupa na snagu u sklopu radnog zakonodavstva. U Hrvatskoj su, u sklopu Jugoslavije, prvi koraci po tom pitanju učinjeni 1978. godine, kada je dekriminaliziran istospolni seksualni čin. Tada je donesen veliki paket „liberalnijih“ zakona kojima je dan značajan doprinos i u pogledu prava žena – poticanje zapošljavanja i napredovanja na radnom mjestu te legalizacija pobačaja (Deželan, 2013: 13-14). S druge strane, u Poljskoj je antidiskriminacijski akt prihvaćen unutar Zakona o radu 1998. godine, uz otpor parlamenta koji je na koncu ipak popustio pritisku Europske komisije (O'Dwyer, 2012: 342). Europeizacija, dakle, podrazumijeva formalnu transformaciju zemalja- kandidatkinja, u pogledu institucija i javnih politika, no ona neupitno mijenja i strukturu političkih prilika (Wunsch, 2015: 1). Prethodno marginalizirani akteri mogu biti ohrabreni preklapanjem svojih preferencija s uvjetima EU spram zemlje u kojoj djeluju, što može uzrokovati promjenu u ravnoteži snaga koje oblikuju domaću politiku; takva se dinamika osnažuje participativnim demokratskim praksama kakve EU zagovara s obzirom na uključivanje civilnog društva u oblikovanje javnih politika, te rastućom financijskom i političkom podrškom civilnom društvu (Wunsch, 2015: 1). Ipak, osnaženje novih aktera na političkoj sceni nije jednoznačno i ne podrazumijeva kretanje linearnom putanjom širenja opsega građanskih sloboda.

Europeizacija, dakle, očekivano pomaže umnožavanju aktera na političkom polju, no procesi političkog uvjetovanja najčešće obuhvaćaju samo formalnu razinu implementacije zakonodavstva. Malobrojni su autori koji proučavaju utjecaj pristupanja Europskoj uniji na društvene pokrete, odnosno širu društvenu dinamiku koja prati politički proces pristupanja Europskoj uniji. Jedan je od njih Conor O'Dwyer, čije se posljednje istraživanje fokusira upravo na utjecaju europeizacije na pokrete za LGBT prava u Poljskoj. O'Dwyerov (2012) rad uspješno ukazuje na kompleksnost između procesa europeizacije i LGBT pokreta, kao i na „krivudavost“ putanje razvoja tog pokreta.

O'Dwyerovo istraživanje slučaja Poljske

O'Dwyerov rad (2012), naslovljen „Pomaže li ili ometa Europska unija pokrete za gay prava u postkomunističkoj Europi?“, služi kao izvor glavnih hipoteza u ovome radu. O'Dwyer, kao što je sažeto u Slici 1, tvrdi da usvajanje zakonskih zaštita u zemlji-kandidatkinji tijekom procesa pristupanja EU izaziva reakciju konzervativnih pokreta nakon stjecanja članstva i da oni, barem privremeno, uspijevaju pogoršati situaciju za LGBT populaciju. No, ti politički preokreti ubrzo stvaraju snažnije, organiziranije pokrete za gay prava (2012).

Grafikon 1. O'Dwyer (2012), sažeti prikaz teze

Slučaj na kojemu O'Dwyer donosi svoje hipoteze jest slučaj Poljske. On ga koristi kao reprezentativnu studiju slučaja iz koje generalizira nalaze relevantne za druge europske postsocijalističke zemlje. U skladu s time, ovaj članak ispituje glavne teze O'Dwyerovog rada, primjenjujući ga na slučaj Hrvatske. Iako njegova teza ima tri faze, s obzirom na to da je Hrvatska tek nedavno postala zemljom članicom Europske unije, ovaj rad ispituje prve dvije faze njegovog modela. Drugim riječima, glavne hipoteze koje se ispituju u ovom radu su:

H1: Proces europskih integracija zemalja u postsocijalističkoj Europi unaprjeđuje formalni zakonski status LGBT osoba i podiže vidljivost LGBT aktivističkih mreža.

H2: Nakon pristupanja Europskoj uniji jačaju dotad potisnuti konzervativni pokreti protiv LGBT zajednice.

Kako bi se shvatio utjecaj procesa europeizacije na neku državu, Schimmelfenig i sur. naglašavaju kako je „potrebno sagledati domaći politički sustav zemalja“ (Schimmelfenig, Sedelmeier, 2005: 4), a u našem slučaju to je Hrvatska. Cijeli niz istraživanja pokazuje kako je dominantan politički rascjep u Hrvatskoj onaj ideološki, koji snažno povezuje nacionalizam i konzervativne društvene vrijednosti. Iz Šiberova je nalaza vidljivo da je etnička i vjeroispovjedna pripadnost komponenta koja najviše utječe na pripadnost osobe nekoj stranci (Šiber, 1991, 1993 prema Dolenc 2012: 67). Rezultati istraživanja pokazuju kako glasači desnice iskazuju klerikalističke, nacionalističke i patrijarhalne vrijednosti (Zakošek, 1998 prema Dolenc, 2012). Ti se glasači danas identificiraju s tradicionalizmom i religijom te reduciranom tolerancijom spram etničkih manjina (Henjak, 2005 prema Dolenc, 2012).

O'Dwyer u svome članku kao metodu analize koristi model političkog procesa (Slika 2). Taj se model oslanja na teoriju mobilizacije resursa, koja polazi od pretpostavke da se društveni pokreti razvijaju zbog proširenja resursa dostupnih skupini koja želi osporiti status quo (Kriesi, 2013: 298). Dodatna su dva elementa u modelu političkog procesa politički kontekst unutar kojega se neki pokret razvija, te uokviravanje tog problema u svijesti stanovništva (Kriesi, 2013: 298). Sukladno tome, autor hipotezu provjerava trima analitičkim komponentama. Radi se o (1) strukturi političke prilike (eng. political opportunity structure), (2) diskursu o određenom pitanju (eng. issue framing) i (3) aktivističkoj mreži (eng. activist network).

Grafikon 2. Model političkog procesa (prilagođeno iz Tarrow, 2011: 121).

Struktura političkih prilika obuhvaća okolnosti u kojima se zemlja nalazi u promatranom trenutku, s posebnim naglaskom na mehanizme koji mogu poticati mobilizaciju: pripisivanje prilike ili prijatnje političkoj atmosferi, dostupnost potencijalnih saveznika te formiranje koalicija (Tarrow, 2011: 163). Aktivističke mreže odnose se na organizaciju aktera unutar društvenog pokreta, a ona nastaje osporavanjem od strane suprotnih društvenih pokreta i interakcijom s vlastima te saveznicima. Ključ je opstanka aktivističke mreže u osobnim kontaktima unutar mreža (Tarrow, 2011). O'Dwyer mreže proučava kroz prizmu triju elemenata: gustoće, stupnja koordinacije u grupi i mogućnosti da se grupa angažira u političkom lobiranju (2012). Treći je element analize u sklopu političkog procesa framing, tj. uokvirivanje politike sukoba. Definiše se kao „konstrukcija tumačene sheme koja pojednostavljuje i sažima vanjski svijet“ (Snow i Benford, 1992: 137 prema Tarrow, 2011: 142).

O'Dwyer ove tri analitičke komponente modela političkog procesa proučava kroz tri vremenska perioda. Prvu fazu naziva „povratkom Europi“ i ona počinje prelaskom zemlje iz komunističkog sistema u demokratski i kapitalistički, a završava početkom pristupnih pregovora s Europskom unijom. Druga je faza period koji traje od početka pristupnih pregovora do trenutka pristupanja Europskoj uniji i u njemu se zemlja prilagođava europskim pravnim normama. Treća faza predstavlja period nakon ulaska zemlje u Europsku uniju. Sukladno tome, i za Hrvatsku je odabran takav vremenski model, uz jednu modifikaciju. O'Dwyer kao kraj prve i početak druge faze uzima 1998. godinu kada Poljska postaje kandidatkinja za ulazak u EU. Hrvatska je taj status ostvarila 2005. godine, ali mi kao granicu prve i druge faze uzimamo 2000. godinu u kojoj je Hrvatska započela pregovore o potpisivanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (Stability and Association Agreement) EU. Taj je događaj označio formalni početak pretpristupnih pregovora. Dok je pretpristupni ugovor između Poljske i EU bio prije svega trgovinski, Sporazumi o stabilizaciji i pridruživanju koje je EU sklapala sa zemljama u Jugoistočnoj Europi, uključujući i Hrvatsku, imali su značajnu političku dimenziju, pa onda i dalekosežniji utjecaj na političke aktere u tim zemljama (Dolenec, 2013). Osim toga, 2000. godina označava prekretnicu na domaćoj političkoj sceni zbog prve smjene vlasti i zamjene polupredsjedničkog sustava parlamentarnim.

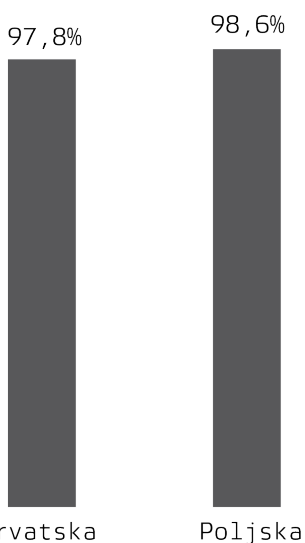
O'Dwyerovo istraživanje slučaja Poljske

Testiranje valjanosti O'Dwyerove teze na slučaju Hrvatske opravdano je jer Poljska i Hrvatska imaju niz zajedničkih značajki. Obje zemlje predstavljaju svojevrsnu iznimku u odnosu na ostale postkomunističke zemlje Europe kad je u pitanju uloga religije u politici – i u Hrvatskoj i u Poljskoj utjecaj je Katoličke Crkve velik, a velika većina stanovništva u obje zemlje smatra same sebe vjernicima (84.2% Hrvata i 95.5% Poljaka: Gesis.org, 2008), i to katolicima (Grafikon 1.). To je važno zbog svjetonazorskih odrednica u poimanju gay prava koje se formiraju pod utjecajem Crkve. Navedene sličnosti odražavaju i statistički podaci iz 1999. i 2008, prikazani na Grafikonu 2., gdje je vidljiv sličan odnos ispitanika iz Hrvatske i Poljske spram homoseksualnosti.

Nadalje, zemlje nakon izlaska iz komunizma dijele i sličnu strukturu političkih prilika. Hrvatski je politički sustav od 1990. do 2000. bio polupredsjednički, a iste karakteristike (još i danas) dijeli Poljska, čiji se sustav semi-prezidencijalizma preoblikovao iz onog kojim dominira jaki predsjednik u onaj kojemu je na čelu jaki premijer (Boban, 2007). S druge strane, velika razlika između zemalja leži u različitim periodima pristupanja EU. Dok je Poljska postala članicom 2004. godine, u prvom krugu proširenja na istok, Hrvatska je Uniji pristupila 9 godina kasnije, u trećem krugu proširenja na istok. Razlike u vremenu pristupanja znače i razlike u procesu pristupanja. Do ulaska Hrvatske u EU

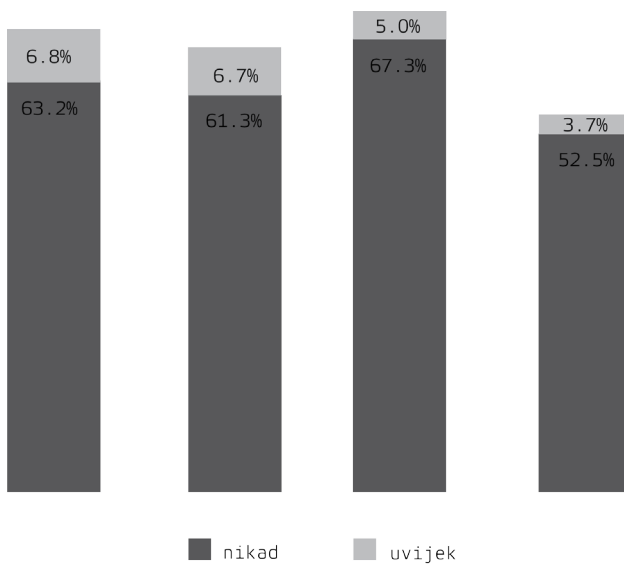
acquis je postao opsežniji, pa je i sam proces pristupanja postao složeniji.

Grafikon 1. Udio vjernika koji se smatraju katolicima u Hrvatskoj i Poljskoj u 1999. godini

Izvor: European Value Study: Gesis.org

Grafikon 2. Odgovori na pitanje „Opravdavate li homoseksualnost?“

Izvor: European Value Study: Gesis.org

Slijedeći logiku modela političkog procesa, ovo istraživanje analizira slučaj Hrvatske kroz tri faze. Prva faza započinje osamostaljivanjem Hrvatske, a time i njenim prelaskom u demokratski kapitalistički režim, te završava iste godine kada Hrvatska započinje pregovore s EU. Nakon toga slijedi druga faza u kojoj se formalizira proces pristupanja, a Hrvatska se zakonski prilagođava europskom *acquisu*. Treća faza predstavlja period nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju. Prva faza označava period do 2000. godine, druga od 2000. do 2013, a treća od 2013. godine.

Sama analiza prati O'Dwyerova tri elementa – strukturu političkih prilika, aktivističke mreže i uokviravanje – s tim da je u ovom istraživanju najveći naglasak na diskurzivnoj analizi i identifikaciji temeljnih okvira unutar kojih se kretala javna rasprava vezana za LGBT prava. Kako bi se ukazalo na političko ozračje koje stvaraju dvije najveće stranke u Hrvatskoj, HDZ i SDP, kronološki su praćene promjene vezane uz definiranje obitelji i prepoznavanje prava LGBT osoba u njihovim izbornim programima⁴. Analiza diskursa počiva na analizi dvaju nacionalnih dnevnih listova, Jutarnjeg i Večernjeg lista. Također, koristeći novinsku bazu HINA-e, identificirani su ključni događaji koji su skrenuli pozornost nacionalnih medija i javne rasprave na pitanja LGBT prava te se smatraju relevantnima za analizu. Na temelju detektiranih ideja konstruirani su diskurzivni okviri. Kao što ističu Ferree i suradnici, unatoč tome što postoje pozicije na obje suprotstavljene strane unutar nekog okvira, najčešće je okvir naklonjen jednoj od pozicija (Marx Ferree i sur, 2002: 106).

Vezano uz samu metodu prikupljanja podataka, istraživači su pregledali cijela izdanja Jutarnjeg i Večernjeg lista tjedan dana prije identificiranog događaja, na sam dan događaja, te tjedan dana nakon određenog događaja. Drugim riječima, u uzorak za diskurzivnu analizu ušli su novinski tekstovi koji su objavljeni unutar vremenskog okvira od petnaest dana oko identificiranih značajnih događaja. Jutarnji i Večernji list smatraju se izvorima koji daju uvid u stanje javnog mnijenja jer su to dnevne novine, a uz to su i najstarije dnevne novine u Hrvatskoj koje imaju kontinuitet izlazenja sve do danas. I Večernji i Jutarnji list imaju nacionalnu pokrivenost, stoga su relevantni za našu analizu. Razlike u diskursu između ova dva tiskovna medija nisu bile predmetom analize, već je fokus bio na idejama koje se pojavljuju u člancima i za koje se smatra da reprezentiraju stavove javnosti. Tablica 1. prikazuje kvantitativnu analizu zastupljenosti članaka o LGBT temama u svakom listu i za svaki od odabranih događaja.

.....
⁴ Bilten SDP-a iz 1992; izborni programi SDP-a iz 2000, 2003, 2007, 2011, deklaracija iz 2004; izvješće s osnivačke skupštine HDZ-a iz 1989, izborni programi 2003, 2007, 2011.

Tablica 1. Broj analiziranih članaka vezanih uz temu LGBT pokreta.

faza	dogadaj	godina	broj članaka	
			Jutarnji list	Večernji list
1.				
2.	Održavanje prve povorke ponosa	2002.	27	21
	Donošenje Zakona o istospolnim zajednicama	2003.	5	6
	Povorka ponosa i anti-gay povorka	2009.	9	6
	Prikupljanje potpisa za referendum	2013.	29	24
3.	Održavanje referenduma	2013.	96	95
	Donošenje zakona o životnom partnerstvu	2014.	5	5
Ukupno članaka			328	

Izvor: Autori

U istraživanje je bilo uključeno ukupno 328 članaka, a oba su lista u sličnim brojkama izvještavala o spomenutim događajima. Analizom medijskih napisa identificirane su ključne diskurzivne ideje kroz koje je moguće analizirati temeljne strategije uokviravanja pitanja LGBT prava u Hrvatskoj kroz promatrano razdoblje. Dva su spomenuta tiskovna medija primarni materijal na kojima se temelji diskurzivna analiza, no ona je u svrhu boljeg razumijevanja i detaljnijeg uvida ojačana i drugim izvorima, koji su navedeni u samoj analizi⁵. Važno je napomenuti i da se kroz čitav rad koriste različiti pojmovi za sličnu pojavu, tako da se u kontekstu prava koriste pridjevi gay, LGBT i LGBTIQ. Ti pojmovi nisu istovjetni, ali su slični: zapravo sami nazivi označavaju postepeno usložnjavanje definiranja seksualne orijentacije, roda i spola. Od tri pojma, gay prava najstariji su i najuži pojam (jer se odnose samo na gay osobe), a LGBTIQ najnoviji i najširi. Kako bi se maksimalno ispoštovali autori mnogih navedenih radova, a ponekad i naglasila dimenzija razvijenosti pokreta, koriste se sva tri izraza.

⁵ Niže citirani članci i programi stranaka proizlaze iz opisanog istraživanja.

Analiza i rezultati

Devedesete u Hrvatskoj: tiho preživljavanje

Prva faza jest period od 1990. do 2000. godine. Formalnim početkom faze uzima se 1990/1991.– godina raspada SFRJ, tj. godina osamostaljenja RH. Ipak, za potrebe istraživanja važno je pojasniti i kontekst godina koje su joj prethodile.

Struktura političkih prilika i aktivističke mreže

U Republici Hrvatskoj su, kao i u ostalim sastavnicama SFRJ, sredinom 1990. godine raspisani prvi višestranački izbori, na kojima pobjedu sa 60% mandata odnosi HDZ na čelu s Franjom Tuđmanom. Sredinom 1991. godine Hrvatski sabor donosi Ustavnu odluku o samostalnosti i suverenosti Republike Hrvatske, što se smatra službenim datumom osamostaljenja. Čitavim desetljećem dominiraju pobjede Franje Tuđmana na predsjedničkim izborima (1992. i 1997) te premoćne pobjede HDZ-a na parlamentarnim izborima (1992. i 1995). Napose, „činilo se da je uspostavljen novi obrazac politike, koji se sastojao od kombinacije stabilnosti poretka i mobiliziranja masa“ (Kasapović, 1996: 91). Formalne značajke političke strukture uključuju polupredsjednički sustav, dvodomni ustroj parlamentarnog tijela te većinski izborni sustav.

U kontekstu Domovinskog rata, pogotovo u prvoj polovici devedesetih kao najviša politička vrijednost i cilj isticana je stabilnost poretka: „ona je vodila prema uspostavi „rigidnih konstitucionalnih aranžmana“, koji su (...) pogodovali razvoju autoritarnih tendencija“ (Holmes, 1993 prema ibid.). Prema Kasapović, „novouspostavljeni tip „nealternativne politike“ vodio [je] k svojevrsnoj ideološkoj hegemoniji jedne stranke“ (1996: 91). Političke analize tog vremena u kontekstu vladavine HDZ-a nerijetko spominju pojmove poput retradicionalizacije i autoritarnih tendencija. Krajem prve promatrane faze smatra se 2000. godina, kada su održani parlamentarni izbori na kojima pobjedu odnosi koalicija ljevice i centra pod vodstvom SDP-a.

Što se tiče aktivističkih mreža LGBT pokreta, one su u devedesetima u Hrvatskoj još „u povojima“. Tako su kraj osamdesetih i devedesete obilježila osnivanja prvih gay i lezbijskih udruga. 1989. iz Ženske grupe Trešnjevka iznikla je prva lezbijska grupa u Hrvatskoj – Lila inicijativa (Crol.hr, 2015). Aktivizam grupe bio je ubrzo nakon osnutka usporen ratnim zbivanjima, tako da se Lila ponovno okuplja i počinje djelovati tek 1997. U međuvremenu, 1992. osnovana je LIGMA, organizacija koja je okupljala lezbijke, homoseksualce i biseksualce te je djelovala unutar Transnacionalne radikalne stranke (Slobodna Dalmacija, 1992). Prema riječima jedne od osnivačica LIGMA-e,

Andreje Špehar, nisu „se bavili političkim zagovaranjem prava, to se na tom nivou tada nije radilo. Glavni cilj nam je bio izlaziti u javnost i uopće pokazati da postojimo“ (Crol.hr, 2015). LIGMA je s djelovanjem prestala 1997.

Aktivnosti gay i lezbijskih grupa u devedesetima svodile su se na pružanje usluga SOS telefona, informiranje zainteresiranih o AIDS-u, queer kulturi i umjetnosti te stanju na međunarodnoj sceni (Crol.hr, 2015). Postojalo je nekoliko mjesta neformalnog okupljanja homoseksualaca i lezbijki, a od 1999. na taj popis uvrštava se i prvi gay klub u Hrvatskoj, Bad Boy. Na nekoliko mjesta tijekom istraživačkog procesa naišlo se na podatak kako su „policijske racije u klubu bile svake subote“ te da je „policija popisivala osobne svima u klubu“ (Vučetić i Kirchbaum, 2007: 45). Sam kraj razdoblja donio je osnutak još jedne udruge – LORI, lezbijske udruge iz Rijeke (Crol.hr, 2015). Iz podataka koji su prikupljeni o aktivistima LGBTIQ prava u devedesetima može se zaključiti kako aktivističke mreže zapravo nisu postojale. Radilo se pretežno o lokalnim grupama, kojih je bilo nekoliko i koje međusobno nisu surađivale. Grupe su kao primarni cilj imale pružanje pomoći i podrške svojim članovima koji su se najčešće borili s diskriminacijom, te ostvarivanje kakve-takve vidljivosti u javnosti.

Uokviravanje

Pri pokušaju rekonstrukcije diskursa o LGBTIQ pitanjima tadašnjeg vremena korišteno je nekoliko izvora. Budući da u devedesetim godinama nije bilo nikakvih događaja koji bi privukli pažnju medija na nacionalnoj razini, na samome početku istraživanja nametnulo se pitanje kako izabrati događaje za analizu. Baza podataka HINA-e upotrijebljena je za pretraživanje pomoću ključnih riječi. Za čitav period od 1990. do 2000, pri pretraživanju po pojmovima homoseksualnost, homoseksualac, lezbijka, gay, lezbijka, AIDS, LIGMA, pronađena su samo dva novinska članka. Oba članka zapravo se vrlo marginalno dotiču ovih tema – prvi govori o Noći svjetiljki koju organizira LIGMA kako bi se prikupljene informiralo o AIDS-u; drugi izvještava o berlinskom Love paradeu „na kojem homoseksualci pokazuju svoj „ponos““, događaj je obilježen tehno glazbom, bukom i ekstravagantnošću. Isti nalaz oko informiranja o AIDS-u i pružanja pomoći oboljelima O'Dwyer pronalazi u Poljskoj, iako je to u Poljskoj u ovoj fazi mnogo dominantnija poveznica s homoseksualnim osobama, nego što je to u Hrvatskoj. Iako se u devedesetima, mahom krajem, događaju znakoviti pomaci na temu LGBTIQ-a, poput osnivanja udruge i klubova, niti jedan događaj nije bio formativan poput povorke ponosa 2002. Stoga se, u sveopćem siromaštvu podataka (ne)pronađenih na HINI, nametnuo problem iz čega će se istraživati.

Pretraživanjem relevantne literature korisnom se pokazala knjiga *Usmena povijest homoseksualnosti u Hrvatskoj: dokumentiranje svjedočanstava o privatnom i*

javnom djelovanju seksualnih i rodnih manjina – preteča LGBT pokreta u Hrvatskoj. Korist se pokazala dvostrukom. Prvo, knjiga je u formatu transkribiranih ispovijesti 25 pripadnika LGBT zajednice rođenih između 1945. i 1976, što znači da obuhvaća period prije devedesetih kao i devedesete; osim toga, obiluje i isječcima iz raznih tiskovina koje su tada pisale o ovim temama.

Poučno je najprije govoriti o osamdesetima, kada je Hrvatska još dio SFRJ, iz razloga što to iskustvo bitno odudara od onog iz devedesetih. Osamdesete su po izjavama ispitanika iz Usmene povijesti donijele „povoljniju atmosferu“ i „liberalizaciju“. Ističe se kako je bilo „relativno malo nasilja prema homoseksualcima“ te kako su oni kojima to nije odgovaralo „okretali glave“. U Ljubljani se 1984. odvila prva LGBT manifestacija, Magnus – homoseksualnost i kultura, a ubrzo nakon toga otvara se i istoimeni gay klub, te počinje izlaziti časopis Gayzine.

Hrvatski mediji svoj obol temi homoseksualnosti daju kroz tematske radio- emisije, kao što je Frigidna utičnica na Radiju 101 1984. godine, te članke u časopisima Start i Polet. Neki su od ilustrativnih naslova „Homoseksualci i moć“ te „Prvi korak do ravnopravnosti“. Ipak, iako se radi o svojevrsnoj kulturnoj liberalizaciji, nema govora o pristupu političkoj sferi; kako jedan od ispitanika iz tog vremena navodi, „homoseksualnost ni u kojem slučaju socrealistički patrijarsi ne bi, ni pod razno, pripustili u društvo“. S obzirom na negativne reakcije građana koji su se javljali u program Radija 101 nakon emitiranja Frigidne utičnice, komentirajući „kako vas nije sram“, i „zašto o tome pričate u javnosti“, te svjedočanstva ispitanika Usmene povijesti koji govore kako se u osamdesetima homoseksualnost doživljava kao bolest, valjano je reći kako je diskurzivni okvir unutar kojega se raspravljalo o ovoj temi prije svega moralnost (Vučetić i Kirchbaum, 2007). Ukratko, medijski istupi koji tematiziraju homoseksualnost izazivaju reakcije koje naglašavaju tendenciju zadržavanja takvih pitanja u privatnoj sferi.

Devedesete su u Hrvatskoj period u kojem su najvažnije javno-političke teme osamostaljivanje Hrvatske i Domovinski rat. Ispitanici Usmene povijesti navode kako je u devedesetima bilo „teže“ nego u osamdesetima u sklopu Jugoslavije, kako su se mnoga mjesta na kojima su se okupljali zatvorila, kako je „za vrijeme Tuđmana stvarno bio progon“. Malobrojni novinski članci, naslova poput „Čuvajte leđa, stižu homoseksualci“; „Kad žene vole žene“; „Ako si peder – nisi Hrvat?!“; i „Mora kriti da je gay“, uglavnom pišu o pojedincima ili udrugama koje izražavaju nezadovoljstvo činjenicom da moraju skrivati svoju seksualnu orijentaciju. Valja naglasiti da je takvih članaka u čitavom periodu devedesetih svega nekoliko, a i urednici Usmene povijesti za period prije 2002. kažu kako se „o homoseksualnosti na svim stranama radije šutilo“.

Na tragu naših nalaza, Vučković Juroš navodi kako u „devedesetima nema nikakve javne rasprave o homoseksualnosti i seksualnim manjinama“ (2015: 199). Ratne okolnosti u Hrvatskoj u to doba ne samo da zaustavljaju daljnji napredak u gay pravima koji je započeo u osamdesetima, nego se i ti pozitivni trendovi izokreću (Vučković Juroš, 2015: 199). Vuletić smatra kako tome doprinosi i usmjerenje HDZ-a „koje se temelji na sprezi nacionalističkih i vjerskih vrijednosti i rodno tradicionalnoj ideologiji“ (2004: prema Vučković Juroš, 2015: 199). Zanimljiva je izjava predsjednika Tuđmana iz 1990: „zabranjivali je ili priznavali, ona [homoseksualnost] je prisutna. S humanističkog gledišta, bolje je priznati i omogućiti da ona bude što nezamjetljivija“ (Vuletić, 2004: 138 prema Vučković Juroš 2015: 199).

Glavni nalaz za ovaj period jest medijska i javno-politička šutnja, ili kako urednici Usmene povijesti zaključuju, „tiho preživljavanje“ na personalnoj razini. Malobrojne rasprave te reakcije pojedinaca uglavnom se svode na okvir moralnosti, odnosno amoralnosti homoseksualnosti, te na želju za potiskivanjem takvih tema iz javne u privatnu domenu.

Izborni programi i bilteni s konferencija dominantnih stranaka u Hrvatskoj iz devedesetih, SDP-a i HDZ-a, također su dio opće šutnje o homoseksualnosti, što se može tumačiti kao indikator nevidljivosti tih društvenih skupina. Jedina se razlika među programima po ovom pitanju može iščitati u semantici, jer SDP nešto diferenciranijim rječnikom razlaže svoje ciljeve i opredjeljenja, koristeći izraze poput ravnopravnost, snošljivost, sloboda odlučivanja o rađanju i obitelji (SDPH, 1992: 5), dok je najspecifičniji oblik u kojem se HDZ određuje po tom pitanju „potpuna i bezuvjetna sloboda izražavanja i razvijanja svih vjerskih uvjerenja, nacionalnih osjećaja, svjetonazora, različitih umjetničkih i svih mogućih stvaralačkih pravaca“ (HDZ, 1989: 64).

Dodatna ilustracija tadašnjeg medijskog govora o temi homoseksualnosti vidljiva je u istraživanju Udruge LORI iz 2001. godine. Iako se radi o 2001. godini, nalaze ovog istraživanja možemo shvatiti kao indikatore prijelaznog razdoblja između devedesetih i prvog Pride-a 2002. koji označava prvi središnji događaj za LGBTIQ pokret u Hrvatskoj. Aktivistice LORI-ja su u periodima od 1. srpnja do 31. kolovoza te od 1. listopada do 30. studenog 2001. pratile 11 tiskanih medija te izdvajale i analizirale članke koji su spominjali homoseksualnost. Analiza je pokazala kako najveći broj, od ukupno više od 400 članaka, o temi homoseksualnosti govori unutar područja zabave (65.2%), i to u TV vodičima. Drugo, kako se o homoseksualnosti najčešće piše na neutralan način (72.2%), mnogo manje na pozitivan način (niti 15%). Na kraju „u 60.8% članaka homoseksualnost je tek usput spomenuta“. Autorice su zaključile kako se temi homoseksualnosti pristupa „površno ili pak senzacionalistički“, te su istaknule kako hrvatski mediji „ne potiču

Proces europskih integracija i razvoj LGBT pokreta (2000. – 2013.)

Struktura političkih prilika i aktivističke mreže

2000. godina bila je velika prekretnica u političkom životu Hrvatske. Ustavne promjene kojima je Hrvatski sabor postao jednodoman, a sam politički sustav prešao iz predsjedničkog u parlamentarni same bi po sebi bile dovoljne da se za tu godinu može reći da je donijela nešto novo, no promjena leži i u činjenici da nakon desetogodišnje vlasti HDZ-a na vlast dolazi lijeva koalicija predvođena SDP-om. U kontekstu ove teme, to je značilo da su se akteri mogli nadati pomaku u svojoj vidljivosti i pravima jer je ljevica povijesno više naklonjena LGBTIQ pokretu od desnice. Ukoliko primijenimo Huntingtonov test dvostruke smjene vlasti, Hrvatska je svoju demokratsku konsolidaciju završila ponovnim dolaskom HDZ-a na vlast krajem 2003. kada premijer postaje Ivo Sanader (Huntington, 1991 prema Dolenc, 2014). Sanader je svoj mandat potvrdio i na izborima 2007. godine, a nakon njegove ostavke u srpnju 2009. premijerka postaje HDZ-ova Jadranka Kosor. Krajem 2011. godine ponovno na vlast dolazi lijeva koalicija, ovog puta na čelu sa Zoranom Milanovićem.

Period je ovo i u kojem je Hrvatska učinila temeljne napore za ulazak u Europsku uniju. Već 2000. godine Zagrebačkim sastankom zemalja članica EU-a kreću pregovori o potpisivanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, koji je potpisan već iduće godine. Hrvatska je zahtjev za članstvo predala 2003. godine, a iduće je godine dobila status zemlje kandidatkinje za članstvo. Pristupni pregovori započeli su 2005. i trajali do 2011. godine kada je potpisan Pristupni ugovor. Sljedeće je godine održan referendum na kojem su se građanke i građani pozitivno izjasnili oko ulaska Hrvatske u EU, a Hrvatski sabor ratificirao Pristupni ugovor. Prvog srpnja 2013. Republika Hrvatska postala je punopravna članica EU (Sabor.hr, 2016a).

Analiza izbornih programa HDZ-a i SDP-a može nam pojasniti strukturu političkih programa u ovoj vremenskoj fazi. Kao dvije najveće stranke, HDZ i SDP imaju premoćan utjecaj, kako u oblikovanju javnih politika u periodima kada su vodile vlade, tako i u oblikovanju javne sfere u Hrvatskoj u širem smislu, uključujući zagovaranje manjinskih prava i borbe protiv diskriminacije. Stoga analiza njihovih izbornih programa služi identifikaciji stranačkih pozicija o homoseksualnosti i LGBT pokretu za proširenje prava.

HDZ u izbornom programu iz 2003. godine ne spominje ništa vezano uz homoseksualnost i homoseksualne osobe, a obitelj se u cjelini gleda kao okosnica

demografske politike (HDZ, 2003: 52-53). U programu iz 2007. navodi se kako je „hrvatska obitelj izložena (...) dubokim promjenama koje na planu vrijednosti, morala, javne kulture i etike donosi globalizacija“ i kako će se nastaviti još intenzivnije provoditi politika zaštite obitelji u raznim područjima, između kojih je i „skrb o društvenoj etici“ (HDZ, 2007: 88). Kao što će kasnije detaljnije biti pokazano, u ovom su vremenskom periodu rasprave o homoseksualnosti često vezane uz moral pa se postavke ovog HDZ-ovog programa donekle mogu povezati s takvim okvirom, iako veza nije eksplicitna.

Izravnog osvrtnja na homoseksualnost i prava homoseksualnih osoba nema ni u programu iz 2011. godine, dok se poglavlje o obitelji ponovno fokusira na mjere demografske politike. Implicitan osvrt na homoseksualnost možemo vidjeti u tvrdnji da je za HDZ „poštivanje kršćanskih vrijednosti (...) temelj skladnog obiteljskog života i izvorište snage koju obitelj daje svojim članovima“ (Hdzvz.com, 2016).

S druge strane, SDP u svojem programu iz 2000. godine pri govoru o organizacijama civilnog društva napominje da „se zalaže za pojednostavljenje procedure za osnivanje i djelovanje takvih udruga građana“ (Library.fes.de, 2016). Na samom kraju dokumenta ističe se da se SDP zalaže za „slobodu izbora naspram nasilnog nametanja obrazaca života“, što je uopćena fraza koja služi kao indikator buduće zaštite homoseksualnih osoba (Library.fes.de, 2016). U izbornom programu 2003. godine SDP pod cjelinom „Obitelji uvijek posebna pažnja“ ističe kako je polazište njihove obiteljske politike „partnerstvo muškarca i žene i odgovorno roditeljstvo“ (SDP, 2003: 5). Stoga, može se zaključiti kako istospolne zajednice ne smatraju vrstom obitelji. Unatoč tome, već se u idućoj cjelini „Ravnopravnost u različitosti“ ističe da „stvaranje uvjeta za slobodno razvijanje pluralizma manjinskih, nacionalnih, socijalnih, spolnih, svjetonazorskih i inih orijentacija mora postati prioritetna zadaća hrvatskog društva u cjelini“ (SDP, 2003: 5). Sintagma „spolna orijentacija“ pojavljuje se i u Političko-programskoj deklaraciji 9. konvencije SDP-a održanoj 2004. godine. U Deklaraciji stoji da se mogu vidjeti i „osjetiti promjene koje pretvaraju Hrvatsku u bolje mjesto za život svih pojedinaca i društvenih skupina – spolnih, nacionalnih, vjerskih i svjetonazorskih orijentacija koje dijele jedno osnovno načelo: toleranciju“ (SDP, 2007: 1). Unatoč tome što istospolne parove još ne percipiraju kao obitelj, ovo je pomak u odnosu na program iz 2000. godine zbog izričitog spominjanja spolne orijentacije. Ista rečenica iz Deklaracije ponovljena je i u izbornom programu iz 2007. godine.

SDP se, kao predvodnik Kukuriku koalicije koja je 2011. pobijedila na parlamentarnim izborima, građanima predstavio programom Plan 21. Devetnaesto poglavlje Plana 21 „Ljudska prava i građanske slobode“ sadrži podnaslov „Sloboda izbora životnog stila“. U tom dijelu navodi se da „izbor životnog stila, uključujući i slobodu izbora

punoljetnoga suglasnoga partnera, mora biti prepušten slobodnoj odluci pojedinca“, a crvenom bojom istaknuto je da ostaju „otvoreni za razgovor i javnu raspravu o načinu i opsegu zakonskoga reguliranja i provedbene zaštite“ takvog stava (Kukuriku.org, 2016).

U ovom periodu neizbježno je dotaknuti se i donesenog Zakona o istospolnim zajednicama. Zakon o istospolnim zajednicama regulirao je „pravo na međusobno uzdržavanje i pravo na stjecanje zajedničke imovine“ (Sabor.hr, 2016b). Donošenju Zakona doprinijelo je nekoliko čimbenika – vlast je obnašala lijeva koalicija, osnovane su organizacije civilnog društva koje počinju s političkim zagovaranjem, a anti-LGBT pokret još nije bio formiran. Niskoj razini otpora donošenju Zakona najvjerojatnije u korist ide i to što nije osiguravao snažnija prava oko kojih bi se mogla razviti vruća rasprava. Konkretno, Zakon vjerojatno nije viđen kao prijetnja hrvatskom tradicionalnom moralu jer ni LGBTIQ organizacije nisu bile zadovoljne njime. I samo je Ministarstvo uprave prilikom donošenja Zakona o životnom partnerstvu, osvrnuvši se na Zakon o istospolnim zajednicama, utvrdilo da je propisivao:

„izuzetno uzak opseg prava koja nisu mogla osigurati temelj za svakodnevno funkcioniranje istospolnih životnih zajednica, budući je osiguravao samo pravo na međusobno uzdržavanje i pravo na stjecanje zajedničke imovine. Štoviše, način na koji su bili postavljeni uvjeti nastanka istospolne zajednice pokazao se teško ostvarivim u stvarnom životu. Kao rezultat od 2003. godine, kada je izglasan Zakon o istospolnim zajednicama, do danas službeno nije potvrđen nastanak niti jedne zajednice“ (Uprava.gov.hr, 2016).

Dolaskom na vlast koalicije lijevo-liberalnih stranaka, 2000. godine stvaraju se povoljniji uvjeti za osnivanje i djelovanje LGBT udruga. Primjerice, udruga LORI osnovana je 19. listopada 2000. (Lori.hr, 2016), a udruga Iskorak 2002. godine (Iskorak.hr, 2016a). S djelovanjem nastavlja i udruga Kontra, osnovana krajem devedesetih. Iz Iskoraka i Kontre uskoro je nastalo nekoliko inicijativa i organizacija, a neke su od njih Inqueerzicija, Queer Zagreb, deNormativ, kugA, Zbeleton i udruga Zagreb Pride (Lgbt.ba, 2013). Krajem ovog perioda, 2012. godine, osnovana je prva udruga za podršku transrodnim osobama, pod nazivom Trans Aid Hrvatska (Transaid.hr, 2016).

Istovremeno, svoje djelovanje u području zaštite tradicionalne koncepcije obitelji nastavljaju Katolička Crkva i desno orijentirane stranke. No, ovdje je važno istaknuti da HDZ, kad je 2003. ponovno došao na vlast, nije zaustavio uvođenje anti-diskriminacijskih normi u zakone i nije ukinuo Zakon o istospolnim zajednicama. Ta se činjenica može interpretirati kao pokazatelj snage političkog uvjetovanja procesa

pristupanja Europskoj uniji. Nakon što je koalicija predvođena SDP-om 2000. godine pokrenula taj proces, HDZ je značajno europeizirao svoj program i primakao se političkom centru (Dolenec, 2013). Osim toga, ova je činjenica u skladu s našim očekivanjima formuliranim u prvoj hipotezi, jer pokazuje da proces europskih integracija „utišava“ konzervativne orijentacije u društvu.

2006. osnovana je konzervativna udruga Glas roditelja za djecu – GROZD koja, između ostaloga, u svojim ciljevima navodi da će „promicati temeljne obiteljske vrijednosti oslonjene na moralno-etičke norme monoteističkih religija ukorijenjenih na našim prostorima i ugrađene u pozitivno kulturno naslijeđe“ (Udruga-grozd.hr, 2016). 2009. godine osnovan je i Centar za obnovu kulture, udruga bliska konzervativnim politikama (Cok.hr, 2016).

Što se tiče samih aktivističkih mreža unutar LGBT pokreta, isprepletenost je aktera prvi put javno postala vidljiva tijekom prve povorke ponosa. Pride su „dolaskom podržali članovi i članice Vlade (...), Račanova supruga Dijana Pleština, zastupnice i zastupnici Hrvatskog Sabora, predstavnici i predstavnice međunarodne zajednice, kao i ministar unutrašnjih poslova Šime Lučin“ (Lgbt.ba, 2013). Od 2007. organizaciju zagrebačke povorke ponosa više ne organiziraju udruge međusobno, već je osnovana udruga Zagreb Pride s ciljem organiziranja povorki ponosa (Lgbt.ba, 2013). Split Pride prvi je put održan 2011. godine, a za vrijeme splitskog Pridea 2012. u Rijeci je održan skup solidarnosti sa Split Prideom na kojem se okupio gotovo jednak broj ljudi (Lgbt.ba, 2013). Sve to govori o širenju mreže LGBT pokreta u cijeloj zemlji. Krajem ovog perioda otvoren je i LGBT Centar Zagreb kao projekt udruga Iskorak i Kontra kojim se izgrađuje bolja kulturno-informativno- društvena infrastruktura za LGBT osobe (Iskorak.hr, 2016b).

Povezivanje aktera političke desnice vezano uz temu LGBT prava počinje 2003. prilikom donošenja Zakona o istospolnim zajednicama. Tom je prilikom HSS- ova Ljubica Lalić izjavila kako homoseksualnim osobama „treba pomoći savjetovalištima, koja bi ih dovela do spoznaje da čovjekova spolnost može svoje naravno ostvarenje naći jedino u drugom spolu“, a „njezino razmišljanje podržali su HDZ, HSP i HSLS“ (Arhiv.slobodnadalmacija.hr, 2003).

Na tragu O'Dwyerove (2012) teze, u svojoj analizi LGBT mreža u Hrvatskoj Butterfield (2016) tvrdi da je proces europske integracije utjecao na to da se LGBT organizacije okrenu političkom lobiranju i zagovaranju prema vlasti, umjesto društvenom aktivizmu. Autorica navodi da su to profesionalizirane organizacije u urbanim sredinama, ali istovremeno im nedostaje društvenog kredibiliteta. Čak su i povorke ponosa samo instrument za političko zagovaranje prava, budući da se tijekom

njih organizatori pozivaju na nužnost usklađivanja domaćeg prava s europskom legislativom. Generalno, cjelokupan je rad LGBT organizacija u ovom periodu uokviren u ljudska prava i europeizaciju (Butterfield, 2016: 23-58).

Nedostatak ukorijenjenosti u domaćoj društvenoj dinamici jest nalaz istovjetan situaciji u Poljskoj.

Sumarno, možemo zaključiti da su u ovoj fazi akteri iz LGBT pokreta postali organiziraniji i vidljiviji, što predstavlja potvrdu prve hipoteze. Sljedeći element analize fokusira se na diskurzivne okvire koji također pomažu osvijetliti načine na koje proces europeizacije utječe na dinamiku i vidljivost LGBT pokreta u Hrvatskoj.

Uokviravanje

U periodu od 2000. do 2013. godine LGBT pokret u Hrvatskoj postaje mnogo vidljiviji nego prije. Konsolidacija i provođenje aktivnosti kojima je cilj bila pojačana vidljivost u društvu i ostvarivanje prava rezultirale su pojačanim medijskim izvještavanjem o pojedinim epizodama djelovanja pokreta. Nakon analize 74 članka, kodiranjem je utvrđeno 39 različitih ideja koje se iščitavaju kada se govori o LGBT pokretu. Te su ideje grupirane u tri okvira i podijeljene na pozicije koje podržavaju LGBT pokret i na pozicije koje se protive LGBT pokretu. Konstruirani su okviri društvena prihvaćenost, europeizacija i pitanje drugog reda⁶.

Društvena prihvaćenost (PROTIV POKRETA): temeljno je pitanje na koji se način LGBT pokret i homoseksualne osobe općenito uklapaju u postojeću moralnu strukturu hrvatskog društva. Unutar okvira propituje se je li vidljivost homoseksualnih osoba poželjna za hrvatsko društvo, je li homoseksualnost bolest, odnosno vrsta poremećaja koja ne pripada ustaljenom društvenom moralu. Društveni je moral u ovoj fazi neodvojiv od hrvatske tradicije i katoličke vjere kojoj pripada velika većina stanovništva. Osim toga, razmatra se na koji način potencijalno proširivanje prava na homoseksualne osobe, prava poput braka ili sličnog oblika zajednice te mogućnosti odgajanja djece, utječe na većinsku heteroseksualnu populaciju. Okvir obuhvaća i raspravu o povorci ponosa. S jedne se strane tvrdi da je to način osvještavanja društva o postojanju i potrebama homoseksualnih osoba, dok druga strana tvrdi da se radi o skupu koji bi trebalo zabraniti jer ga većina stanovnika smatra nemoralnim. Ilustrativna izjava za ovaj okvir jest „mislim da bi takvim ljudima trebalo zabraniti izlaženje u javnost jer loše utječu na mlade i okolinu“ (Večernji list, 2002).

Europeizacija (ZA POKRET): nastojanja hrvatskih vlasti da se državu približi datumu

.....
⁶ Prikaz ideja po diskurzivnim okvirima dostupan je na zahtjev.

ulaska u Europsku uniju, NATO savez i općenito „skretanje na Zapad“ otvorila su mogućnost da se i u Hrvatskoj jače razvije LGBT pokret. Zapad u većini tema postaje uzor i, iako je homoseksualnost jedna od spornih tema, približavanjem modernom Zapadu akteri unutar LGBT pokreta mogu koristiti nove argumente za promicanje svojih ciljeva. Osim što je Zapad dijelu zajednice uzor, on je, možda i u većoj mjeri od toga, svojevrsni korektiv ponašanja jer akteri propituju kako će akcije prema LGBT aktivistima i homoseksualnim osobama biti percipirane u svijetu. Druga strana LGBT pokret vidi kao rezultat invazivne naravi procesa europeizacije i generalnog otvaranja svijetu te tvrdi da se radi o propagandi. Jedna od teza kojom se može prikazati ovaj okvir jest ona Zlatka Canjuge kad za pride kaže da je „ta manifestacija (je) sve češća u Europi i nema razloga da Hrvatska ne prihvati ono što je najnormalnije u Europi i svijetu“ (Jerković, Arslani, 2002).

Pitanje drugog reda (PROTIV POKRETA): unutar ovog okvira propituje se jesu li teme koje plasira LGBT pokret uopće važne kad se uzme u obzir neko drugo pitanje, poput ekonomske situacije u zemlji. O potrebi za ekonomskim prosperitetom postoji konsenzus u društvu, dok ga oko LGBT prava i pokreta nema. Raspravlja se o tome bi li policija koja je plaćena iz državnog proračuna koji pune sve građanke i građani trebala štiti one koji, iako također uplaćuju u taj isti proračun, čine manjinu u popunjavanju budžeta. Ideje u ovom okviru generalno služe za pomicanje fokusa s potreba homoseksualnih osoba i za prikazivanje kako se društvo i vlasti bave pitanjima koja nisu percipirana kao pitanja „od životne važnosti za državu“. Taj kontekst dobro opisuje izjava Ljube Ćesića Rojsa kad je, prilikom donošenja Zakona o istospolnim

Završetak procesa europskih integracija i jačanje konzervativnog pokreta protiv LGBT prava

Treća se faza u ovoj analizi razvoja LBGT pokreta u Hrvatskoj odnosi na vrijeme nakon pristupanja Republike Hrvatske Europskoj uniji 1. srpnja 2013. (Ec.europa.eu, 2015), pa sve do kraja mandata tadašnje SDP-ove koalicijske vlade (kraj 2015. godine).

Struktura političkih prilika i aktivističke mreže

Vlada je u svojem Programu za mandat 2011. – 2015. pod slobodom izbora životnog stila navela da:

„izbor životnoga stila, uključujući i slobodu izbora punoljetnoga suglasnoga partnera, mora biti prepušten slobodnoj odluci pojedinca. U društvu koje ne

razvija kulturu građanskih sloboda postoji velika opasnost da se i one slobode koje su zajamčene zakonima ograniče ili sasvim izgube zbog pritiska javnog mišljenja koje može prijeći i u fizičko nasilje. Vlada ostaje otvorena za razgovor i javnu raspravu o načinu i opsegu zakonskoga reguliranja i provedbene zaštite tog našeg temeljnoga opredjeljenja o građanskim slobodama“ (Sabor.hr, 2011).

Bio je to znak da će, iako će se o opsegu novog zakona još raspravljati, Vlada inicirati donošenje konkretnijeg pravnog okvira za zaštitu istospolnih zajednica od onog iz 2003. godine. Najava prijedloga zakona uslijedila je u svibnju 2012. kad je tadašnji premijer Milanović rekao da se raspravlja „o registriranom partnerstvu“ i da je to „malo viši standard nego što trenutačno imamo“, a da dosadašnje stanje misle „dići, naročito u civilnopravnom smislu, na jednu višu razinu“ (Tportal.hr, 2012). Već je iduće, 2013. godine, uslijedila reakcija konzervativnih snaga kad je inicijativa „U ime obitelji“ prikupila dovoljan broj potpisa za pokretanje referenduma o ustavnoj definiciji braka, Ministarstvo uprave je procijenilo da se broj važećih potpisa kreće od 665.995 do 701.902. Da se radi o dovoljnom broju potpisa, utvrđeno je u rujnu (Jutarnji.hr, 2013). O kakvoj je mobilizaciji u društvu bila riječ, dovoljno govori činjenica da je za referendum prikupljeno gotovo dva puta više potpisa nego što je bilo potrebno (Balkans.Aljazeera.net, 2013). Referendum je proveden 1. prosinca 2013. i na njemu je s 65.87% glasova odlučeno da se u Ustav unese definicija braka kao zajednice žene i muškarca (Izbori.hr, 2016). Unatoč rezultatima referenduma, kao svojevrsnoj kulminaciji javne rasprave, Vlada ne povlači prijedlog Zakona o životnom partnerstvu.

Zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola u Hrvatskom je saboru usvojen 15. srpnja 2014. i istospolni su parovi njime dobili „ista prava kao i bračni partneri, osim prava na posvajanje djece“ (Jutarnji.hr, 2014). Taj je zakon plod široke javne rasprave koja je trajala od trenutka najave Zakona i ograničenja postignutih referendumom. Nakon što je LGBT pokret u prethodnoj fazi dosegnuo značajnu vidljivost u društvu i konsolidirao svoju organizaciju, u ovoj se fazi krenulo u još otvorenije javno zagovaranje. Sam je referendum prisilio pokret da se od političkog zagovaranja kod vlasti okrene zagovaranju i kod građana. Ta je situacija pridonijela onome što je pokretu nedostajalo, a to je poveznica s društvom. S druge strane, konzervativni pokret naglo jača kroz razvoj udruga civilnog društva. Na strani LGBT prava, odnosno pod kišobranom „Građani glasaju protiv“ okupile su se brojne udruge iz cijele Hrvatske koje su građanima pokušavale približiti poziciju „protiv“. Na internet stranici platforme vidljivo je da joj se pridružilo više od osamdeset udruga. Osim LGBT udruga, podršku su pružile velike nevladine udruge poput Centra za mirovne studije, Centra za ženske studije, Documente – Centra za suočavanje s prošlošću, GONG-a, B.a.b.e.-a i Mreže mladih Hrvatske (Glasajprotiv.com, 2016). Poziciju „protiv“ referendumu zagovarala je u tom trenutku i najjača vladajuća stranka, SDP (Sdp.hr, 2016), kao i HNS (Večernji.

hr, 2013). Da će izaći na referendum i glasati protiv, poručio je i tadašnji predsjednik Republike Hrvatske, Ivo Josipović (Večernji.hr, 2013).

Građanska inicijativa U ime obitelji pokrenula je prikupljanje potpisa za održavanje referenduma i bila je glavna nositeljica zagovaranja opcije „za“. Podršku su joj dale Katolička Crkva, predstavnici muslimanske zajednice, „predstavnici Evandeoskoptekostne crkve, Zajednice udruga hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata, udruge udovica poginulih branitelja iz Domovinskog rata, obiteljske udruge“ i drugi (Jutarnji.hr, 2013). Od stranaka, najveću podršku Inicijativi pružio je HDZ. Nakon što je na referendumu izglasana predložena definicija braka, inicijativa U ime obitelji nastavila je s lobiranjem saborskih zastupnika te je uoči izglasavanja Zakona o životnom partnerstvu poslala pisma u kojima traži njegovo odbacivanje (Tportal.hr, 2014). Hodžić i Bijelić ističu da su danas pojedinci koji sudjeluju u hrvatskom neokonzervativnom pokretu uglavnom članovi nekoliko obitelji i da su međusobno isprepleteni kroz sudjelovanje u inicijativi U ime obitelji, političkoj stranci HRAST, nekoliko udruga povezanih s Katoličkom Crkvom, ali i trgovačkim društvima (Cesi.hr, 2016).

Uokviravanje

Analizom ukupno 254 članka u ovome razdoblju izdvojeno je 45 ideja koje obuhvaćaju argumente korištene tijekom prikupljanja potpisa za održavanje referenduma o braku, javne rasprave u vrijeme održavanja referenduma o braku te izglasavanja Zakona o životnom partnerstvu. Te su ideje smještene u one okvire koji se nameću kao krovni diskurzivni okviri. Radi se o trima okvirima: društvena prihvaćenost, europeizacija i pitanje drugog reda. Okviri su ponovno naklonjeni jednoj od pozicija. Važno je, stoga, objasniti koji temelji čine pojedini okvir te ga čine relevantnim za obuhvaćanje dodijeljenih mu ideja⁷.

Društvena prihvaćenost (PROTIV POKRETA): unutar ovog okvira nalaze se ideje kojima je zajednička tvrdnja da bi nešto trebalo biti društveno prihvaćeno ili da nešto već jest društveno prihvaćeno te bi takvim trebalo i ostati. Radi se o interpretaciji društvenih normi i događaja te pokušaju da ih se redefinira u skladu s pozicijom za koju se akteri zalažu. Ideje prikazuju i najčešće korištene argumente kada se govori o pružanju prava homoseksualnim osobama, poput prava na brak ili na odgajanje djece. Propituje se pojam, ali i granice diskriminacije. Pravni položaj homoseksualnih osoba propituje se u skladu s uvriježenim društvenim mentalitetom čiji nezaobilazni dio čini religija. U okviru se nalaze i ideje o (ne)primjerenosti odlučivanja o pravima

.....
⁷ Prikaz ideja po diskurzivnim okvirima dostupan je na zahtjev

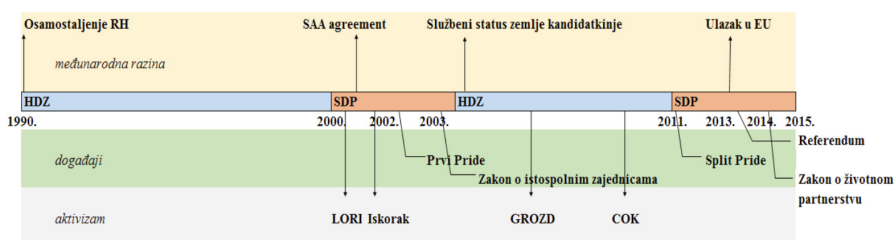
manjina od strane većine na referendumu. Okvir je naklonjen poziciji protiv LGBT pokreta i stoga se može konkretnije opisati izjavom kardinala Bozanića. On kaže kako je glasati „za“ na referendumu „u skladu s općeljudskim i evanđeoskim vrijednostima te s tisućljetnom tradicijom i kulturom hrvatskoga naroda i većine drugih hrvatskih građana. A potvrdnim odgovorom na referendumsko pitanje ne ugrožavaju se drukčija osobna opredjeljenja“ (Pavičić, 2013).

Europeizacija (ZA POKRET): ovaj okvir predstavlja i objedinjuje navode koji se osvrću k Europi. I jedna i druga strana traže argumente za svoje pozicije gledajući prema onome što politički predstavlja „Zapad“. Kao referentna se ne spominje niti jedna druga regija, a strana koja se protivi LGBT pokretu izričito spominje države poput Njemačke i Francuske – Njemačku kao uzor po tome što homoseksualne osobe tamo ne mogu sklapati brakove i posvajati djecu, a Francusku, u kojoj je u to vrijeme ozakonjen istospolni brak, kao svojevrsno upozorenje da bi se to moglo dogoditi i Hrvatskoj, ne provede li se referendum. Strana koja podržava proširenje prava na istospolne parove svoje argumente uokviruje na način da uskraćivanje prava prikaže kao nešto istočnjačko što se u Hrvatskoj uglavnom percipira kao necivilizirano; a proširenje prava kao nešto zapadnjačko čemu Hrvatska oduvijek teži. To sumira izjava tadašnje ministricke Milanke Opačić da ćemo, ukoliko se na referendumu izglasa definicija braka kao zajednica žene i muškarca „Europi pokazati da smo netolerantna zemlja i da idemo korak unatrag“ (Kovačević Barišić, 2013).

Pitanje drugog reda (ZA POKRET): ovaj okvir obuhvaća sve one ideje kojima je cilj maknuti fokus sa središnjeg pitanja definiranja braka ili proširivanja prava homoseksualnih osoba. Zanimljivo je da ovaj okvir, nakon što je u prethodnoj fazi bio naklonjen poziciji „protiv“, u ovoj fazi prelazi na stranu „za“ pokret. Njegove ideje pokušavaju implicitno poslati poruku kako hrvatsko društvo ima većih problema od proširenja prava za homoseksualne osobe. Pokazatelj je to da se konzervativni pokret, jednom kad je pokrenuo inicijativu za ustavnim definiranjem braka, više nije mogao postaviti na poziciju koja tvrdi da je pitanje homoseksualnih osoba nevažno. LGBT pokret na razne je načine pokušao skrenuti raspravu s pitanja prava homoseksualnih osoba, često pokušavajući diskreditirati suprotnu stranu. Tako se tvrdilo da je cilj inicijative U ime obitelji okupljanje desnice kako bi se vratila na vlast, čvršće pozicioniranje političke stranke HRAST koja stoji iza Inicijative, povratak u devedesete koje se percipiraju kao period nerazvijene demokracije i sl. Generalno, ovaj je okvir svojevrsan osvrt prema budućnosti. Ideje u ovom okviru kao da odgovaraju na pitanje „što će biti poslije?“, odgovori odašilju ili strah ili nadu. Tako Bajruši u periodu prikupljanja potpisa za održavanje referenduma o braku izvještava da „vlada Zorana Milanovića smatra kako je pokušaj referenduma prvenstveno politička akcija i udar na vladajuću koaliciju, a tek zatim izraz zabrinutosti zbog promicanja prava homoseksualnih osoba“ (Bajruši, 2013).

LGBT pokret u Hrvatskoj: rezultati

Analiza triju faza razvoja LGBT pokreta u Hrvatskoj u kontekstu europeizacije u velikoj mjeri potvrđuje početne hipoteze ovog rada. S obzirom na uvjete koje EU stavlja pred potencijalne zemlje članice, a tiču se „stabilnih institucija koje garantiraju demokraciju, vladavine zakona, ljudskih prava i zaštite manjina“ (Europa.eu, 2016), vidljivost LGBT zajednice postala je veća, a zakonska zaštita šira. Organizacijom povorki ponosa i lobiranjem LGBT pokret djeluje na domaći politički sustav iznutra, dok istovremeno EU djeluje izvana. Radi lakšeg praćenja rasprave o rezultatima, dana je Slika 3.

Slika 3. Prikaz procesa europeizacije, događaja vezanih uz LGBT pokret i razvoja aktivizma u Hrvatskoj od 1990. do 2015.

Nakon perioda šutnje u devedesetima, od 2000. godine nastupa faza europeizacije Hrvatske u kojoj se osnivaju mnoge LGBT udruge te povorke ponosa. Prvi val osnivanja LGBT udruge (2000. – 2002) vremenski prati osnivanje konzervativnih udruge (2006. – 2009). U periodu dugom 13 godina situacija se razvija uzlaznom putanjom po LGBT pokret, sve do 2013. kada LGBT prava doživljavaju velik uzmak ishodom EU referenduma o braku. Takav razvoj događaja u skladu je s O'Dwyerovom tezom na primjeru Poljske – nakon pojačavanja vidljivosti LGBT pokreta i unaprjeđenja prava homoseksualnih osoba slijedi konsolidacija i aktivnosti konzervativnog pokreta protiv LGBT zajednice. Ipak, valja naglasiti kako je nakon referenduma izglasan Zakon o životnom partnerstvu, čime je Hrvatska dobila mnogo pozitivnih bodova na međunarodnim ljestvicama po zaštiti LGBTIQ prava.

Diskurzivna analiza pokazala je da je nakon liberalizacije i početka razvoja LGBT pokreta u osamdesetima, u devedesetima uslijedila šutnja kao posljedica retraditionalizacije društva. Približavanje Europskoj uniji donijelo je i progovaranje o pitanjima vezanima za LGBT pokret, a ideje koje su se pojavljivale u Jutarnjem i Večernjem listu oko najvažnijih događaja grupirane su unutar okvira društvene prihvaćenosti, europeizacije i pitanja drugog reda. Dok su u fazi europeizacije ideje uglavnom utemeljene na pitanjima koje sa sobom donosi povorka ponosa, u posljednjoj se fazi kreću oko pitanja braka i obitelji. Nakon što je okvir „pitanje drugog

reda“ u procesu europeizacije korišten od strane konzervativnog pokreta kako bi se ukazalo na važnije probleme hrvatskog društva, u fazi nakon pristupanja EU isti je okvir korišten od strane LGBT pokreta kako bi se ukazalo da postoje veći problemi od proširenja prava na LGBT osobe.

Ovo istraživanje također potvrđuje brojne domaće nalaze o dominantnom političkom rascjepu u hrvatskom društvu koji političko natjecanje oblikuje oko nacionalizma te uloge Katoličke Crkve i konzervativnih društvenih vrijednosti. LGBT teme su, nakon što su postale vidljivima 2000. godine, polarizirale hrvatsko društvo unutar dvaju već dobro poznatih tabora koji su koincidirali sa ljevicom i desnicom, tj. liberalnom proeuropskom opcijom i onom konzervativnom. Konzervativne snage koje promoviraju tradicionalne i katoličke vrijednosti inicirale su referendum i na njemu pobijedile. Rascjep se primarno ipak pokazuje na razini političke strukture, jer se samo u periodima u kojima je SDP na vlasti događaju formalni pravni pomaci naprijed za LGBTIQ zajednicu. Valja ipak naglasiti kako je, pod utjecajem europeizacije, i HDZ, u periodu druge vladavine (2003. – 2011), ublažio svoj tradicionalizam. Točnije, nakon prve SDP-ove vlasti, HDZ se europeizirao.

Ipak, valja naglasiti kako O'Dwyerovo istraživanje obuhvaća duži period nakon pristupanja Poljske Europskoj uniji. Iako je sada rano zaključivati o trećoj fazi njegove teze, prema kojem će nakon uzmaca pred konzervativnim pokretom za zaštitu tradicionalnih obiteljskih vrijednosti doći do jačanja samog LGBT pokreta, neki recentni događaji, poput izglasavanja *Zakona o životnom partnerstvu* idu toj tezi u prilog. No, za izvjesniju potvrdu te teze ovoj će se temi biti potrebno vratiti u budućim istraživanjima. Osim daljnjeg proučavanja treće vremenske faze, za istraživače bi mogla biti zanimljiva i provjera hipoteza u ostalim državama postkomunističke Europe.

Literatura

- Aljazeera.balkans.net (2013) *Predat zahtjev Saboru za referendum o braku*. Dostupno na: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/predat-zahjev-saboru-za-referendum-o-braku> (28. travnja 2016).
- Arhiv.slobodnadalmacija.hr (2003) *HSS i oporba protiv Zakona o braku*. Dostupno na: <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20030124/novosti03.asp> (9. travnja 2016).
- Bajruši, R. (2013) Vlada protiv najnovije akcije Kaptola i udruga. *Jutarnji list*, 15.5.2013.
- Boban, Davor (2007) Ustavni modeli polupredsjedničkih sustava vlasti u Rusiji i Poljskoj. *Anali hrvatskog politološkog društva* 2006. 3 (1): 55-82.

- Buljan, I., Z. Duka i T. Lakić (2003) Česić Rojs: Zamislite brak mene, Lončara i Kovačevića. *Jutarnji list*, 10. srpnja 2003.
- Butterfield, Nicole (2016) Discontents of Professionalisation: Sexual Politics and Activism in Croatian the Context of EU Accession. U: Bilić, Bojan (ur.), *LGBT Activism and Europeanisation in the Post-Yugoslav Space: On the Rainbow Way to Europe*. London: Palgrave Macmillan (str. 23-58).
- Cok.hr (2016) *O nama*. Dostupno na: <http://www.cok.hr/cok-onama/> (9. travnja 2016).
- Crol.hr (2014) *25 godina lezbijskog pokreta: polet i aktivistički „burn out“ lezbijskih aktivistkinja*. Dostupno na: <http://www.crol.hr/index.php/politika-aktivizam/6318-25-godina-lezbijskog-pokreta-polet-i-aktivisticki-burn-out-lezbijskih-aktivistkinja> (9. travnja 2016).
- Deželan, Tomislav (2013) Overview of the legislative framework, legislative history and content analysis of policy documents. U: Danica Fink Hafner (ur.), *Levelling the playing field*. Ljubljana i Zagreb: Fakulteta za društvene vede i Centar za ženske studije (13-34).
- Dolenec, Danijela (2012) The Absent Socioeconomic Cleavage in Croatia: a Failure of Representative Democracy? *Politička misao*. 49 (5): 69-88.
- Dolenec, Danijela (2013) *Democratic Institutions and Authoritarian Rule in Southeast Europe*. Colchester: ECPR Press.
- Dolenec, Danijela (2014) Jačaju li autoritarne tendencije u Srbiji? *Politički procesi: Izbori u Srbiji 2014*. 2014 (17): 53-57. Ec.europa.eu (2016) Europska komisija. Dostupno na: http://ec.europa.eu/enlargement/policy/conditions-membership/index_en.htm(23. travnja 2016).
- Ec.europa.eu (2015) *Croatia*. Dostupno na: http://ec.europa.eu/enlargement/countries/tailed-country-information/croatia/index_en.htm (25. travnja 2016).
- Fukuyama, Francis (1994) *Kraj povijesti i posljednji čovjek*. Zagreb: Hrvatskasveučilišna naklada.
- Glasajprotiv.com (2016) *Podržavatelji: Građani glasaju protiv*. Dostupno na: <http://glasajprotiv.com/o-nama/podrzavatelji/index.html> (25. travnja 2016).
- Hdzvz.com (2016) *Izborni program 2011.-2015*. Dostupno na:

<http://hdzvz.com/pdf/program.pdf> (25. travnja 2016).

HDZ (1989) *Programska deklaracija Osnivačke skupine HDZ*, 17.6.1989.

HDZ (2003) *Izborni program HDZ-a za parlamentarne izbore*, 2003.

HDZ (2007) *Izborni program HDZ-a za parlamentarne izbore*, 2007.

Hodžić, Amir i Bijelić, Nataša (2016) *Neokonzervativne prijetejnje seksualnim ireproduktivnim pravima u Europskoj uniji*. Dostupno na: http://www.cesi.hr/at_tach/_n/neokonzervativne_prijetejnje_srp_u_eu.pdf (25. travnja 2016).

Iskorak.hr (2016a) *Tko smo mi*. Dostupno na: <http://www.iskorak.hr/tko-smo-mi/> (9. travnja 2016).

Iskorak.hr (2016b) *Zajednica*. Dostupno na: <http://www.iskorak.hr/podrska/zajednica.> (9. travnja 2016).

Izbori.hr (2016) *Potpuni službeni rezultati državnog referenduma*. Dostupno na: <http://www.izbori.hr/2013Referendum/rezult/rezultati.html> (25. travnja .2016).

Jerković, Toni i Arslani, Melita (2002) *Desno krilo protiv, centru i ljevici parada ne smeta*. *Jutarnji list*, 26. lipnja 2002.

Jutarnji.hr (2013) *Prikupljeno je dovoljno potpisa za referendum o braku*. *Arsen Bauk potvrdio rezultate provjere*. Dostupno na: <http://www.jutarnji.hr/prikupljeno-je-dovoljno-potpisa-za-referendum-o-braku-arsen-bauk-potvrdio-rezultate-provjere/1125679/> (25. travnja 2016).

Jutarnji.hr (2013) *Predstavnici vjerskih zajednica za inicijativu „U ime obitelji“*. Dostupno na: <http://www.jutarnji.hr/predstavnici-vjerskih-zajednica-za-inicijativu--quot-u-ime-obitelji-quot-/1104104/> (25. travnja 2016).

Jutarnji.hr (2014) *Usvojen Zakon o životnom partnerstvu*. *Prva istospolna vjenčanja sredinom kolovoza?*. Dostupno na: <http://www.jutarnji.hr/usvojen-zakon-o-zivot-nom-partnerstvu--prva-istospolna-vjencanja-sredinom-kolovoza-/1206537/> (5. travnja 2016).

Kasapović, Mirjana (1996) *Demokratska tranzicija i političke institucije u Hrvatskoj*. *Politička misao*. 33 (2-3): 84-99.

- Kovačević Barišić, Romana (2013) Glasom „za“ pokazat ćemo Europi da smo netolerantni. *Večernji list*, 26.11.2013.
- Kriesi, Hanspeter (2013) Društveni pokreti. U: Caramani, Daniele (ur.), *Komparativna politika*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti (str. 291-308).
- Kukuriku.org (2016) *Plan 21*. Dostupno na: <http://www.kukuriku.org/files/plan21.pdf> (14. travnja 2016).
- Lgbt.ba (2013) *Povijest LGBTIQ aktivizma u Hrvatskoj*. Dostupno na: <http://lgbt.ba/o-lgbt-povijest-lgbtiq-aktivizma-u-hrvatskoj/> (9. travnja 2016).
- Library.fes.de (2016) *SDP – Izbori 2000*. Dostupno na: <http://library.fes.de/fulltext/ialhi/90097/izbprog.html> (14. travnja 2016).
- Lori.hr (2016) *O nama*. Dostupno na: <http://www.ori.hr/lori> (9. travnja 2016).
- LORI (2001) *Hrvatski mediji o homoseksualnost*. Rijeka: Lezbijska organizacija Rijeka „LORI“.
- Marx Ferree, Myra; Gamson, William Anthony i Gerhards, Jürgen (2002) *Shaping abortion Discourse: Democracy and the public sphere in Germany and the United States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marušić, Antonela (2015) *25 godina lezbijskog pokreta: od Lila inicijative i ratnih godina do anarhističkih dana Kontre*. Dostupno na: <http://www.crol.hr/index.php/politika-aktivizam/6268-25-godina-lezbijskog-pokreta-od-lila-inicijative-i-ratnih-godina-do-anarhistickih-dana-kontre> (08. travnja 2016).
- O'Dwyer, Conor (2012) Does the EU help or hinder gay-rights movements in post-communist Europe? The case of Poland. *East European Politics*. 28 (4): 332-352.
- Pavičić, D. (2013) Bozanić: Nemojte propustiti izaći i dati glas „za“. *Večernji list*, 25. studenog 2013. Sabor.hr (2011) Program Vlade Republike Hrvatske za mandat 2011.-2015. Dostupno na: www.sabor.hr/fgs.axd?id=19445 (25. travnja 2016).
- Sabor.hr (2016a) *Hrvatski put u Europsku uniju*. Dostupno na: www.sabor.hr/lgs.axd?t=16&id=23030 (25. travnja 2016).

- Sabor.hr (2016b) *Izvrješće odbora za ravnopravnost spolova o Prijedlogu Zakona o životnom partnerstvu*. Dostupno na: <http://www.sabor.hr/izvjesce-odbora-za-ravnopravnost-spolova-o-pri0001> (26. travnja 2016).
- Schimmelfennig, Frank i Sedelmeier, Ulrich (2005) Introduction: Conceptualizing the Europeanization of Central and Easter Europe. U: Schimmelfennig, Frank i Sedelmeier, Ulrich (ur.) *The Europeanization of Central and Eastern Europe*. London i Ithaca: Cornell University Press (str. 1-28).
- Schwellnus, Guido (2005) The Adoption of Nondiscrimination and Minority Protection Rules in Romania, Hungary and Poland. U: Schimmelfennig, Frank i Sedelmeier, Ulrich (ur.) *The Europeanization of Central and Eastern Europe*. London i Ithaca: Cornell University Press (str. 51-70).
- Sdp.hr (2016) *Svatko ima pravo na svoju sreću. Izadite na referendum i glasajte protiv*. Dostupno na: <http://www.sdp.hr/aktualno/svatko-ima-pravo-na-svoju-srecu-izadite-na-referendum-i-glasajte-protiv/> (25. travnja 2016).
- SDPH (1992) *Treća konvencija SDPH – Bilten*, 27.6.1992.
- SDPH (2003) *Izborni program SDPH za parlamentarne izbore*, 2003.
- SDPH (2007) *Izborni program SDPH za parlamentarne izbore*, 2007.
- Slobodna Dalmacija (1992) *Usmena povijest homoseksualnosti u Hrvatskoj*.
- Tarrow, Sidney G. (2011) *Power in movement: Social movements and contentious politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tportal.hr (2012) *Želimo ozakoniti registrirano partnerstvo istospolnih zajednica*. Dostupno na: <http://www.tportal.hr/vijesti/hrvatska/193128/zelimo-ozakoniti-registrirao-partnerstvo-istospolnih-zajednica.html> (25. travnja 2016).
- Tportal.hr (2013) *Naredba HDZ-ovcima: Na referendumu zaokružite Za*. Dostupno na: <http://m.tportal.hr/299899/Naredba-HDZ-ovcima-Na-referendumu-zaokruzite-ZA.html> (25. travnja 2016).
- Tportal.hr (2014) *Ne postoji pravo na istospolni brak*. Dostupno na: <http://www.tportal.hr/vijesti/hrvatska/341100/Ne-postoji-pravo-na-istospolni-brak.html> (25. travnja

2016).

Transaid.hr (2016) *O udruzi Trans Aid*. Dostupno na: <http://www.transaid.hr/o-nama/> (9. travnja 2016).

Udruga-grozd.hr (2016) *O nama*. Dostupno na: <http://www.udruga-grozd.hr/o-nama/> (9. travnja 2016).

Uprava.gov.hr (2016) *Životno partnerstvo*. Dostupno na: <https://uprava.gov.hr/zivotno-partnerstvo/12960> (14. travnja 2016).

Večernji list (2002) Što Zagrepčani misle o prvoj hrvatskoj gay povorci: Samo nek' mene ne diraju. 27. lipnja 2002.

Večernji.hr (2013) *HNS je protiv straha, na referendumu budite „protiv“*. Dostupno na: <http://www.vecernji.hr/hrvatska/v-pusic-hns-je-protiv-diskriminacije-i-strahana-referendumu-budite-protiv-903364> (25. travnja 2016).

Vlada.gov.hr (2015) *Prethodne vlade*. Dostupno na: <https://vlada.gov.hr/prethodne-vlade-11348/11348> (8. travnja 2016).

Vučetić, Višnja i Kirchbaum, Radovan (2007) *Usmena povijest homoseksualnosti u Hrvatskoj*. Zagreb: Domino.

Vučković Juroš, Tanja (2014) Socijalna isključenost seksualnih manjina u Hrvatskoj. *Revija socijalne politike*. (22) 2: 195-218.

Wunsch, Natasha (2015) *Coming full circle: Differential empowerment in the EU accession process*. *EUSA Fourteenth Biennial Conference*. Boston: 5-7.

Zacat.Gesis.org (2016) *ZACAT - GESIS Online Study Catalogue*. Dostupno na: <http://zacat.thesis.org/webview/> (14. travnja 2016).

Europeanization: Friend or Foe? Development of the LGBT Movement in Croatia

Sara Ana Čemežar and Tomislav Mikulin

Summary

This paper examines how Croatia's path towards joining the European Union affected the LGBT movement. Due to Central and Eastern European countries sharing similar characteristics regarding the development of the LGBT movement after the abandonment of communism and during the Europeanization process, this paper follows two hypotheses formed through a case study of Poland: (1) the process of European integration in post-socialist Europe promotes the formal legal status of LGBT people and improves the visibility of the LGBT activist network (2) since the country's accession to the EU the formerly repressed conservative movements against the LGBT community have become stronger. The paper examines the development of the LGBT movement over three time periods. The first period covers the time between Croatia gaining independence and starting its Europeanization process in 2000; the second period lies between the start of the Europeanization process and Croatia's accession to the EU; the third phase covers the time after the accession. For every phase the following parts of the political process model are examined: the political opportunity structure, the activist network and the discursive framing of topics important for the LGBT movement. Analysis confirms that the implementation of the requirements for becoming a member country improved the legal status of LGBT people and increased their visibility during that time. This manifested primarily as the founding of various associations, organizing pride parades, passing the Same-Sex Union Act and introducing sexual orientation anti-discrimination norms. A discourse analysis of 328 articles unveiled the 90's silence on homosexuality and revealed that in the next two phases discursive ideas have been present in three key areas: social acceptance, Europeanization and the "less important question". Even though the period after Croatia's accession is not long enough to definitively confirm the second hypothesis, the referendum on the constitutional definition of marriage and the lobbying for rejecting the Same-Sex Life Partnership Act are good indicators that the conservative movement against the LGBT community in Croatia consolidated its position.

Keywords: Europeanization, Croatia, European Union, LGBT movement, conservative movement